

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ MİLLETLERARASI SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ

Sofya
21-23 Nisan 2000

Editor
Ali Çaksu

Önsöz
Ekmeleddin İhsanoğlu

PC/1 – 2002/1

İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi
Seri No:8

ISBN= 92-9063-108-2 (Türkçe edisyon için)
ISBN= 92-9063-109-0 (Yabancı dil edisyon için)
ISBN= 92-9063-110-4 (Set)

İslâm Konferansı Teşkilâtı (İKT)
İslâm Tarih, Satiat ve Kültür
Araştırma Merkezi (İRCİCA)

Adres:
Barbaros Bulvarı
Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
Beşiktaş

Posta Adresi:
P.K. 24, 80692 Beşiktaş İstanbul – Türkiye

Tel: 0212 259 17 42
Faks: 0212 258 43 65
E-posta: ircica@superonline.com
Vcb-sitesi: <http://i/ircica.org>

Sayfa Düzeni ve Dizgi: Acar Taşlak
Kapak: Hatice Polat
Basıldığı yer: Yıldız Matbaacılık, Yayıncılık ve Ticaret A.Ş., 2002, İstanbul

İRCİCA KÜTÜPHANESİ KATALOG FİŞİ

Balkanlar' da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu
(21- 23 Nisan 2000: Sofya)
Balkanlar' da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu
Tebliğleri ! editor Ali Çaksu; önsöz Ekmeleddin İhsanoğlu.-
İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merckzi, 2002.

X, 447s.: res., hrt.; 24sım.- (İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak
ve İncelemeleri Dizisi Seri No:8)

ISBN: 92-9063-109-0
1. Medeniyet, İslâm - Balkan Ülkeleri 2. Medeniyet, Türk -
Balkan Ülkeleri, I. K.a. II. Çaksu, Ali (ed.) III. İhsanoğlu,
Ekmeleddin (önsöz) IV. (Seri)

949

BOSNA'DAKİ ESNAFIN KIRŞEHİR'LE İLİŞKİLERİ

Azra Gadžo-Kasumović

Bugün Ahiliğin kültür modelinin, köklerinin ve temel prensiplerinin birçok açıdan aydınlanmış olduğunu görmekteyiz. Özellikle son yıllarda Türkiye'de Ahilik kültürünün değerini, etkilerini, faaliyetlerini anlatan çok sayıda Türkçe eser yazıldı.¹ Ahilik kültürünün etkisi taşraya taşınmış ve yerleşmiş olduğu halde Bosna'da Ahilik terimi pek bilinmiyordu. Ancak son yıllardaki araştırmalar dolayısıyla bu terim daha iyi bilinir oldu. Ahi sözüne Bosna'da hiç bir sicilde veya vesikada rastlanmaz. Çeşitli fütüvvetnamelerden anlaşıldığına göre, Anadolu'daki Ahiler bir kültürel-iktisadî hayat modeli ortaya koydu. Ahilerin Türkiye'de geçekten önemli bir rolü bulunduğunu gösteren şey vakıfların, camilerin, sokakların bugüne dek korunmuş olan isimleridir. Ahilik kültür modeli Anadolu'daki merkezden taşraya özel vekiller vasıtasıyla taşındı. Bosna'da teşkilatlandığı şekliyle esnaf merkez loncasıyla irtibatını korumaya özen gösterdi. Bosna'daki vakıfların kurucuları Osmanlı idarî teşkilatının taşradaki dayanağı olan devlet adamları veya zengin esnaftı. Taşraya taşınan model Osmanlı veya Türk iktisadî kültür modeliydi.

Sarayova mahkemesinin 86 sicilinde hiç bir yerde "Ahi" veya "Ahi Baba" sözü bulunmaz. Ancak Mostar, Visoko ve Teşne'de "Ahi Baba" sözüne rastlıyoruz. Bununla birlikte, en güçlü tabak merkezleri olan Mostar, Visoko ve Teşne sicillerinden ve çeşitli rivayetlerden öğrendiğimize göre, Bosna'da da Kırşehir'deki Ahi Baba'nın vekillerine Ahi Baba deniyordu.² Kreşevlakoviç'in naklettiği bazı rivayetlere göre Banyaluka'da da Ahi Baba bulunuyordu.

¹ Sabri F. Ülgener, "14. Asırdan Beri Esnaf Ahlakı ve Şikayeti Mucip Bazı Halleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1949-50, s.388-396. A. Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1950; A. Gölpınarlı, "Burgazî ve "Fütüvvet-Name"si", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1954, s.76-154; Franz Taeschner, "İslam Orta Çağında Fütüvvet", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1955, s. 3-31; V. A. Gordlevskiy, *İzbrannie soçineniya, O cehah remeslennikov armyan*, Moskova, 1960; *Türk Kültürü ve Ahilik: XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, Kırşehir, 1986; *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara 1933; Adil Gülvababoğlu, *Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evren Veli ve Ahilik*, Ankara, 1991; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991; M. Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncesinin Esasları*, Ankara 1995; Sabahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, İstanbul 1992; Y. Çalışkan ve M. Lütfi İkiz, *Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, Konya 1993.

² Mostar'daki 1633 tarihli sicilde Hüseyin Ahi Baba, 1258 tarihli Visoko sicilinde de Ahi Babalar Mula Mustafa ve Mula Aga zikredilmektedir. Arhiv grada Sarajevo, Visoko sicili, no. 1255, s. 29, 35, 67. Ayrıca H. Kreşevlakoviç'in rivayetleri araştırarak yazdığına göre, Visoko'da 1881 yılında Ahi Baba Mehmed Gönlagiç'in seçilişinden bahsedilir. 1860'ta Kadriya ve Ahmed Ahi Baba kethüdaları olarak biliniyorlardı. Bunlar öldükten sonra ailelerinin ismi Ahizade oldu. Mostar'da ise Ahi Baba ismi ilk defa 1633 yılında zikredilmiş. 1685 yılında Mehmed Çelebi, 1762'de ise Hacı Ahmed Vuğîç Ahi Baba olarak zikredilir.

H. Kreşevlakoviç hem sicillere hem de şehirleri dolaşırken esnaf sisteminde çalışan eski esnaftan işittiklerine dayanarak Bosna esnaf tarihi hakkında ayrıntılı bilgi sunmuştur.³ Merkezde Osmanlı idarî teşkilat sistemi çerçevesinde doğup geliştikten sonra taşraya da taşınan modelc göre Bosna'daki esnafın teşkilatının işleyişi aydınlatılabilir. Sarayova esnafıyla ilgili ilk malumat 1489 yılına ait defterde bulunur.⁴ Şehirlerin gelişmelerinin zirvesinde olduğu 16. yüzyılın güçlü ve teşkilatlı esnafıyla ilgili daha çok malumata rastlıyoruz. N. Filipoviç'in verdiği bilgilere göre 1528-1536 yılları arasında Sarayova'da 32 zanaat bulunuyordu.⁵ Saraybosna'yla ilgili korunmuş en eski siciller olan 1551-1558 tarihlerine ait sicillerde zikredilmiş olan zanaatlara da rastlanır.⁶ Bunların aralarında tabaklar da bulunur. Tabaklar önemli bir esnaf durumundaydı. Eski esnafın rivayetlerine göre, Kırşehir'den gelen Ahi Baba için Saraybosna esnafının katıldığı bir karşılama toreni yapıldıktan sonra Ahi Baba'nın tabhaneye gitmesi dolayısıyla en güçlü tabhanenin esnaf arasında bir koordinatör rolünün bulunduğu anlaşılır. En güçlü tabak merkezi olan Mostar'da iki tabhane vardı. Birisine aşağı tabhane ikincisine yukarı tabhane adı verildi. Kreşevlakoviç'in naklettiği rivayetlere göre yukarı tabhane hem bir tabhane hem de bir yenigeri ocağıymış.⁷ Mostar'a ait tek sayfalı iki tabak pirnamesi bulundu. Kreşevlakoviç tabakların bulunduğu yerleri anlatarak Bosna'nın her büyük şehrinde bu esnafın bulunmasının şart olduğunu söylüyordu. Bosna'nın her şehrinde tabaklar ma esnafı temsil ediyordu. Kreşevlakoviç'in yaptığı araştırmalara göre, Sarayova, Mostar, Banyaluka, Teşne, Visoko, Çayniçe, Foça, Srebrenica, Rogatica, Stolac, Jajce, Tuzla, Nova Kasaba ve diğer şehirlerde de güçlü tabak esnafı vardı. En biiyik tabak merkezlerinde Debbaglar Camisi vardı.⁸

Bilindiği gibi taşrada şehirlerin kuruluşunun ilk dönemlerinde büyük vâkıflar etkili devlet adamlarıydı. Bunlar kurdukları vakıflarıyla cami, zaviye, kervansaray, han, medrese, mektep ve muallimhane inşa ettirerek şehirlerin gelişmesine katkıda bulunuyorlardı. Bazı sancakbeyleri de bir iktisadî kültür teşkilat modeli oluşturulması çerçevesinde Bosna'da tabhane ve tabak dükkanları

1757 yılı siciline göre Teşne'de Ahi Raba olarak Nurullah vardı (H. Kreşevlakoviç, *İzabrana djela II*, Sarayova, 1991, s. 360).

³ Kreşevlakoviç, s. 41-381.

⁴ Bosna sancağının 1489 yılı tahrir defterinin transkripsiyonunu Eşref Kovaçević yapmıştır. N. Filipoviç, "Neki novi podaci iz ranije istorije Sarajeva pod Turcima", *Pregled, VI i VIII*, Sarayova, 1953, s. 71.

⁶ GHB, 959 tarihli Sarayova sicili, no 1, 963-965 tarihli Sarayova sicili, no 1a 973-974 tarihli Sarayova sicili, no 2

Kreşevlakoviç, s. 264

⁸ Mostar da Tabaçica, Banyaluka'da Debbagiya, Visoko ve Teşne'de Tabaçica camileri vardı. Mostar'daki Tabaçica camisinin 17 yüzyılda tabak Hacı Kurt tarafından bina edildiğine dair malumatımız vardır (H. Hasandedić, "Tabaçica u Mostaru", *POF*, X-XI, Sarayova 1961, s. 215-222)

vakfediyorlardı. Mesela Doğu Bosna'daki Çayniçe şehrinin gelişmesine önemli ölçüde yardımda bulunan Sinan Bey Bayramağaoğlu 990/1582 yılında iki katlı bir tabhane vakfetti.⁹ Yine, Rudo'nun gelişmesine yardımcı olan Bosna sancakbeyi Mustafa Bey 1555 tarihli vakıfnamesiyle iki tabak dükkanı vakfetti.¹⁰ Bunun yanında Travnik'te Elçi İbrahim Paşa'nın 1704 yılında¹¹ Nova kasabasında, ve Musa Paşa'nın Yadar nehrinde 1053/1643 yılında bir tabhane vakfettikleri bilinir.¹² Bosna sancak vakıflarının 1540 tarihli tahrir defterine göre, Sultan Fatih 1463 yılında Bosna'yı fethettiğinde sancakbeyi olan İskender Paşa Yurişiç'in yaptırdığı zaviyede iki tabhanenin bulunması debbağhane ile zaviye arasındaki yakın ilişkiyi gösterir.

Elimizde Bosna'daki esnafın Kırşehir'le münasebetlerini açıkça gösteren kaynaklar bulunmadığı halde, Ahilik kültürüne uygun esnaf ahlakı ile zanaat hiyerarşisi içeren esnaf teşkilat modeli böyle bir ilişkinin olması gerektiğini gösteriyor. Bu kültürün Bosna'ya taşınmasında ve burada yaşatılmasında merkez Ahi zaviyesinin temsilcileri büyük rol sahibiydi. Merkez Ahi zaviyesinin temsilcisi muayyen vakitlerde taşrayı ziyaret ederek fermanla verilmiş olan esnaf üzerindeki kontrol ve nezaret vazifesini yerine getiriyordu. Bosna gibi eyaletlerde esnaf ocağının kurulmasına ve çalışmasına nezaret etmesi seyyar şeyh Ahi Baba'nın göreviydi. Şeyhlerin vazifesi iktisadî gücü olan tabhane ve tekke vasıtasıyla şeriat, tarikat ve fütüvvet erkânı (erkân-ı fütüvvet) üzere dinî-manevî eğitimin sağlanması ve Osmanlı İslam modelinin oluşturulmasıydı. Ahi Baba'nın Bosna'ya geldiğinde ziyaret ettiği esnaf tekkesine yakın olan tabhane ana koordinatör tabhane niteliğindedir. İskender Paşa'nın tekkesinde iki tabhanenin bulunması bunu göstermektedir. Yine Reşid Bosnevi adlı Osmanlı Boşnak şairin, 1697'de Avusturya-Macaristan başkomutanı Savoy Prensi Eugene'in Sarayova'yı yakıp yıkmasına dair şiirindeki şu mısralar tekkenin meslekî eğitimdeki rolünü dile getirmektedir:

Merd-i çiragân hüner bî-kıyas
Her biri fazlıyla olup münferid
Tekkelerin her biri Ka'be-i sıfat
Şeyhleri sahib-i keşf ve şuhud
Cümleden ol mehaz-ı ilm-i ledun

etti ocağından onun iktibas
Bulmuştu mertebe-i müctehid
vermede zairlerine mefkaret
Her birisi kutb-u medâr-ı vücûd
Ka'be-i sıfat Kible-i ehl-i mudun

⁹ GHB, no. 162 (184), 1582. tarihli Sinan Bey vakıfnamesi; *Vakıfname iz Bosne i Hercegovine, (XV i XVI vijek)*, Sarayova, 1985, str. 201, çev. S. Trako.

¹⁰ GHB, Mustafa Bey vakıfnamesi, no. 421; *Vakıfname iz Bosne i Hercegovine*, n.d., s. 105-110, çev. N. Filipoviç.

¹¹ *Vakıfnameler Sicili*, I, s. 391-392.

¹² GHB, *Vakıfnameler Sicili*, I, 1053/1643 tarihli Musa Paşa vakıfnamesi, s. 158-161.

Sicillerde Ahi Baba'nın ziyaretleriyle ilgili pek malumat bulunmaz. Bununla birlikte, esnafa ait arşiv dokümanları bulunmaktadır. Ancak bu dokümanlar dağılıp kaybolmuş olduğundan dolayı sadece birkaç tane saraç ve kazaz defteri günümüze ulaşmıştır. Siciller arasında esnaf tarafından seçilmiş olan esnaf-başının tevcihatlarıyla ilgili bazı siciller de bulunmaktadır. 1819 yılında Kırşehir'in Ahi Baba'sının Bosna'yı ziyaret ettiğine dair bazı malumat mevcuttur. Ahi Baba o zaman seçilmiş kişilere çiftçi pınamesi¹³ ve terzi ve tüccar fütüvvetnamesi vermiştir.¹⁴ Ahi Baba kendi denetleme faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için sultandan ferman alırdı. Kendisinin arzuhali üzerine sultan bu çeşit bir ferman verirdi, o da taşraya giderek bu fermanı yetkili kişilere yani kadılarına gösterirdi. Ayrıca, 1819 yılında görüldüğü üzere, kendi denetleme yetkisinin resmî delili olan fermanın bazen sicile kaydedilmesini de isterdi. Bosna'daki sicillerden anlaşıldığı üzere Ahi Baba'nın o yılki ziyareti kendi isteği üzerine sicile kaydedilmiş oldu. 1233 tarihli fermanla belirtildiğine göre, Kırşehir'den gelen Ahi Baba icazet, inabet, tabaklara ve diğer sanatlardan seçilmiş kişilere yani şeyh, Ahi Baba, kethüda ve yiğitbaşlarına icazet ve inabet veriyordu. 19. yüzyıl başlarında Kırşehir zaviyesinin temsilcisi olan Şeyh Ömer'in Bosna'yı ziyaret etmesi bu merkezî loncanın Bosna'daki esnaf üzerindeki etkisinin varlığını ve devamını ispat etmektedir.¹⁵ Ahi Baba'nın aldığı ferman, Ahi Babaların aslında gayri-resmî olarak insanî amaçlarla çalışan kurumların temsilcileri durumundayken, aynı zamanda Osmanlı siyasi otoritesinin himayesi altında olduklarını da gösteriyor. Kırşehir'deki Ahi Baba'nın denetleme görevinin amacı Osmanlı devletinin taşrada teşkilatlanmış olan sisteminin korunmasıydı. Ayrıca, ekteki fermanın da gösterdiği gibi, bu nezaret görevini yaparken aynı zamanda kendisi ve zaviyesi için aidat da sağlanıyordu.

Sicile kaydedilen bu ferman ve pınamenin bir bölümü, Bosna'daki esnaf teşkilatının Ahi Evren nesli tarafından tesis edildiğini göstermektedir. Diğer yandan bu sicilden anlaşıldığı üzere, XVIII. yüzyılda Bosna'daki esnafın Ahi Evren zaviyesine bağlılığının azalacağı ve Ahi Evren geleneğini tanımamaya başlayabileceği korkusuyla Ahi Baba bu defa getirdiği vesikaların sicile kaydedilmesini istedi. Halbuki Bosna'daki Müslümanlar ise bu bağlılığın devam etmesini istiyorlardı ve Ahi Baba'nın korkması için bir sebep yoktu. Buna delil

¹³ Azra Gadžo, "Pınama çiftçija", *POF*, 47-48/1997-98, str 155-169.

¹⁴ Bu yıla ait belgeler arasında rastladığım, esnafın kuşanma zamanında kazazların masarif defterleri (GHB, A-3197/TO), kazazların validen kendi esnafının haklarının korunmasını isteyen arzuhali (A-1762/TO) ve bununla ilgili buyuruldu (A-1639/TO) gibi belgeler Ahi Baba'nın gelişle bu tür faaliyetlerin arttığını göstermektedir.

¹⁵ Yukarıda zikredilen vesikaların yanında diğer birçok esnafa aynı fütüvvetname ve pınameler verilmiş olmalı. Bütün diğer vesikalar gibi bu vesikalar da kaybedilmiştir.

olarak mesela esnafın 1852 yılında ilga edilmesinden sonra bile Bosna'daki esnaf eskiden beri gelen adetlere göre çalışıyor ve bunları devam ettirmeye gayret ediyordu. Eski adetlere göre çalışırken esnafın Kırşehir'le münasebetlerin korunmasında ısrar ettiği görülür. Nitekim Bosna'yı son defa 1888 yılında Kırşehir'in yüksek temsilcisi olan Ahi Baba Şeyh Mustafa Şükri (*ad-dâî an evlâd-ı Ahi Evren*) ziyaret etti. Bu ziyaretinde 23 Rebiülahir 1306 tarihli icazetnamenin, tabakların ve tüm esnafın şeyhi olarak Hacı Abdullah Saraçeviç Efendi'ye verildiğine dair bilgimiz vardır.¹⁶ Bunun yanında 4 Muharrem 1307 tarihinde Mostar'daki usta Süleyman Çelebiç, Şeyh Mustafa Şükri tarafından terzilerin başına tayin olundu.¹⁷ Ayrıca Osmanlı medeniyetinin ifadesi olan Ahilik kültür modelinin Bosna esnafının gelişimi üzerindeki izleri esnaf teşkilatı üzerinde belirgindir. Bu izler şimdiki Sarayova Kazancılar Çarşısı gibi bazı çarşılarda günümüze dek ulaşmıştır.¹⁸ Bosna'ya geldiği zaman esnaf Ahi Baba'ya çok hürmet gösteriyordu. Rivayetlere göre Ahi Baba'nın istikbal merasimi vezirlerin istikbal merasimine benziyordu. Ahi Baba Mostar ve Sarayova'yı ziyaret ettiğinde bütün esnaf âdetlere göre sırada bulunarak kendisini karşıladı. Ahi Baba malum yerlerdeki istikbal töreninden sonra tabhaneye gitti.¹⁹ Ahi Baba esnafı yöneten merkez Ahi zaviyesinin yeni fikirlerini ve çalışma programını anlattığı ve tevcihatları yaptığı gibi, aynı zamanda bir seyyar mahkeme vazifesi de görüyordu. Onun geldiği yıl olan 1819 yılına ait tesadüfen korunmuş vesikalardan görüldüğü gibi, esnaf arasında peştamal kuşanma, deftere yazılma, haklarını arama ve arzuhallerini valilere gönderme gibi çeşitli faaliyetlerde artış oldu. Rivayetlere göre Ahi Baba'nın Bosna'yı ziyaret ettiği biliniyordu, ancak şimdiye dek bununla ilgili pirname ve fütüvvetname gibi vesikalar bulunamadı. Zikrettiğim gibi 1819 ziyaretinden önceki ziyaretlerin sicillere kaydedilmediği anlaşılıyor.

Bosna esnafının Kırşehir'le münasebetleri bulunduğunu ispat eden iki fütüvvetname, bir şecerename ve altı pirname bulunmuştur.²⁰ Travnikte bulunan 1001 tarihli fütüvvetname²¹ Bosna'daki esnafın kendi üyelerini bu kültürel

¹⁶ GHB, A-3159/TO

¹⁷ Provincijalat hercegovačkih franjevac, Mostar, ATVII/315.

¹⁸ Foça ve Banyaluka şehirlerinde son savaşta Türk kültür eserlerinin tamamı yıkıldığından bu çeşit maddi ve manevî izler kaybedildi.

¹⁹ Bununla ilgili H. Kreşevlakoviç'e aktardığı rivayetler var, ancak hiçbir yerde bunları ispat eden vesikalar bulamadım. Ahi Baba'nın hangi tabhaneye gittiği belli değildir.

²⁰ 1819 tarihli çifçiler pırmamesinin yanısıra, Boşnakça çevirisini hazırladığım iki Mostar tabaklar pırmamesinden biri 17. yüzyıla, ikincisi ise 19. yüzyıl başına aittir.

²¹ *Hadâik ud-dakâik* adlı bu fütüvvetnamenin yazarı Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdülkadir er-Razi'dir. Fütüvvetnamayı 1001 yılında Ahmed b. Bayezid tekrar yazdı. Travnik'te bulunmuş olan bu fütüvvetnamenin asıl örneği şimdi Zagreb'teki Hazu Akademisi'ndedir. Gazi Hüsrev Bey kütüphanesinde çalışan Şeyh Feyzullah Hacıbayriç son savaştan önce bu örnek üzerine fütüvvetnamayı tekrar yazdı (GHB).

manevî kaynak üzerinde yetiştirdiklerini gösteriyor. Bu fütüvvetname Sülemî²² ve Yahya b. Halil b. Çoban el-Burgazî'ninkiler gibi genellikle ahlakî unsurlara ağırlık veren fütüvvetnamelerin değil, Abdülbaki Gölpınarlı'nın keşfedip tanıttığı ve iş ahlakına ve kurallarına önem veren Nâsirî fütüvvetnamesinin unsurlarını²³ takip eder. Elbette ki diğer fütüvvetnameler de okunur ve tatbik edilirdi ancak Bosna'daki arşivlerde bundan başka fütüvvetname bulunmamaktadır. Belki başka fütüvvetnameler de vardı fakat kayboldu, zira çeşitli felaketler, savaşlar, yangınlar ve ihmal ve bilgisizlik dolayısıyla birçok vesikanın kaybolduğu bilinmektedir. Zikrettiğim fütüvvetname yanında, 1675 tarihli şecere²⁴ de esnafın statüsünü gösteren bir vesikadır. Bu şeceremenenin özelliği Ahi Evren yanında manevî otorite olarak Abdülkadir Geylânî'nin ismini anmasıdır.²⁵ Fütüvvetnameler özel bir edebiyatla Boşnaklar tarafından yazılmamıştır. Fütüvveti öğreten eserlerden Molla Miskin'in (ö.1501) peygamberler tarihi ve Hz. Muhammed'in hayatı hakkında yazdığı *Me'aricü'n-nübüvve fi medârici'l-fütüvve* adlı Farsça eserin Altıparmak Mehmed Efendi (ö.1623-4) tarafından yapılan tercümesi olan *Me'aricü'n-nübüvve Tercümesi* revaçtaydı. Yine bu Farsça eserin daha önce Koca Nişancı Celâlzade Mustafa Bey (ö.1567-8) tarafından yapılan (ve yanlışlıkla Altıparmak'a nispet edilen) tercümesi olan *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî* de okunmaktaydı.²⁶ Razi'nin Travnik'te bulunan fütüvvetnamesi merkezden taşraya getirilmiştir. Kırşehir'deki Ahi Baba Bosna'ya geldiğinde bir nev'i esnaf ve zanaat kanunu olan fütüvvetnamelerden ve 1675 tarihli şecereden önemli kısımları seçip Bosna'daki esnafa muhtasar tek sayfalı fütüvvetname veya pirname şeklinde yazarak veriyordu. Tabaklara ve çifçilere verdiği vesikaya pirname deniyordu. Diğer esnafa ise muhtasar fütüvvetname veriyordu. Bu fütüvvetnameyi veya pirmameyi esnafın kethüdasına veriyordu. Bundan başka, tabakların ve tüm esnafın şeyhi olarak seçilmiş olan ve esnafa manevî karakterini veren şahsa da icazetname veriyordu. Tek nüshası bulunmuş olan 1235 tarihli

PR-2356-2). Ben de bu fütüvvetnameden "Faslı ustad" kısmını, fütüvveti anlatarak *Glasnik* mecmuası için Boşnakçaya çevirdim: A. Gadžo, "Fütüvvet ahîşkih bratstava", *Glasnik* 7-8 ve 9-10, Sarayova, 1999, s. 729-743 ve 965-977.

²² Muhammed es-Sülemî, *Tasavvufta Fütüvvet*, Ankara 1977 (Türkçeye çeviren Süleyman Ateş).

²³ A. Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1950, s. 311-352.

²⁴ 21x30 ebadındaki 9 sayfalık bu şecereyi *POF*'un 49. sayısı için çevirmekteyim.

²⁵ Kadiri tarikat piri Şeyh Abdülkadir Geylânî bir ahî şeceresi metninde zikredilir: Cemil C. Güzelbey, "Bir Ahî Şeceresi", *Türk Kültürü ve Ahilik XXI Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul 1986, s. 235-241.

²⁶ GHB kütüphanesinde bu eserin üç nüshası bulunmaktadır. Birincisini 1084/1673 yılında Godomil karyesinde Boşnak Abdülkadir Sokollu tekrar yazmış, ikincisini 1071/1680 yılında Banyaluka'da Osman b. Cafer yazmış, üçüncüsünü ise 1240/1824 yılında tekrar yazılmıştır. Bu nüshalardan birisi, eserin kapağında da yazıldığı gibi, kazancı esnafı Hacı Osmanoviç Şakir b. Mustafa'nındı (GHB Kataloğu, III ve V).

muhtasar fütüvvetnameden anladığımızı göre, Şeyh Ömer Ahi Baba Evren ibn Abbas Ekber terzilere ve tüccarlara böyle muhtasar bir fütüvvetname yazarak, terzi esnafının pirinin peygamber Hazreti İdris, tüccarların ise Hz. Muhammed olduğunu belirtir ve metnin sonundaki tevkiilerden sonraki özel bir kısımda kendi yetkilerinin seçtiği kişiye verildiğini yazar. Bu yetki belgesinin sonunda kendi mührü ve tevki bulunmaktadı. Bu kısımdan görüldüğü üzere Ahi Baba terzi ve tüccarların kethüdası Kürkçüzade Munla İbrahim ibn Ahmed Aga²⁷ adlı kişiye yetki vermiştir. GHB kütüphanesinde bulunan vesikalara göre, Kürkçüzade ailesi eski ve izzetli bir aile olarak Osmanlı devleti için bir dayanak teşkil ediyordu. 1686'da Budin'in kaybedilmesinden sonra Bosna'ya göç eden bu aileden mesela Kürkçüzade Salihaga'nın 1108/1696'da baş bölükbaşı vazifesine tayin olunduğu bildirilir.²⁸ Yukarıda gördüğümüz gibi de 1819 yılına ait fütüvvetnameye göre bu Kürkçüzade ailesinden bir fert esnaf kethüdası seçilmişti.

1107/1695 tarihli pirnamenin ekte sunduğumuz kısmı ile 1067/1656 tarihli mufassal tabak şeceresini karşılaştırdığımızda, Kırşehir'den gelen bu tabak şeceresinin esas olduğu görülür. Şeyh tüm esas şecerenameyi veya bazı önemli parçalarını ezbere bildiğinden dolayı, sicile kaydettirdiği kısımda mana bakımından değil, fakat ifade bakımından biraz farklılık vardır.

Bulduğum altı pirname ve iki fütüvvetname yanında, birkaç esnaf defteri de günümüze ulaşmıştır. Bu defterlere baktığımızda, geleneğe göre teşkilatlanmış esnaf alayları ve esnaf bölüklerinin varlığını görüyoruz.

Çeşitli defterlerde görüldüğü üzere gayri-Müslimler de esnaf teşkilatında bulunuyorlardı. 16. yüzyıldan beri bir çok gayri-Müslim zanaatkar zikredilir. Özellikle saray kuyumcularının güçlü esnafı vardı.²⁹

Sarac defterlerinde gayri-Müslimler bulunmamaktadır.³⁰ Mostar terzi, kürkçü ve cebeci defterlerinde ise, Sarayova kazaz defterlerinde olduğu gibi,³¹ gayri-Müslimler bulunur. Esnafın ilga edilmesine dek Hristiyanlar da Müslümanlar gibi Ahi Baba'nın yetkisini kabul ediyorlardı. Ancak ilgadan hemen sonra bu yetkiyi reddettikleri bilinmektedir.

²⁷ Bu kişi Mula Mustafa Başeski'nin *Ljetopis* adlı eserinde zikrettiği Ahmed Aga Kürkçüzade olmalı.

²⁸ Bu Salih Kürkçüzade'nin adı baş bölükbaşı olarak Numan Paşa Köprülüzade'nin 1714 yılındaki Karadağ seferi sırasında geçmektedir: N. Filipović, "Tri bujuruldije Numan paše Čuprićia", *Kalendar Gajreta*, 1941, s. 222.

²⁹ Petar Momirović, "Prilog proučavanju sarajevskih kujundžija", *POF* V, 1945-55, s. 199-231.

³⁰ Rašid Hajdarević, *Defteri sarajevskog saračkog esnafa 1726-1823*, Sarayova, 1998.

³¹ 1235 tarihli Sarayova kazaz defteri, GHB, A 1742/TO; 1234 tarihli Sarayova kazaz defteri, A 3197/TO

EKLER

1235'de Sarayova siciline kaydedilen ferman:³²

...tevki'i refi'i humayun vasıl olacak malum ola ki Kırşehir'de vaki olan zaviyesinin evlad-ı vakiften kidvetu s-suleha-i salikine es-seyyid eş-şeyh Hafız Ömer zide salahanın mübarek rikab-ı kamiyab-ı mulukaneme takdim eylediği arzuhali mefhumunda öteden beri zaviye-i mezbureye mutasarrıf olan aba ve ecdad-ı memalik-i mahrusemde vaki ehl-i sanayi ve debbağ hirefinin şeyhleri olup gerek duacı ve Ahi Baba ve gerek kethüda ve yiğit başı nasb ve usta ve halifelikleri icazet ve inabeti hususu eban an cecdi marifetleriyle ru'yet birle ber mutad-i kadim muteveccih olan aidat her ne ise zaviye-i merkumenin lede l-iktiza ta'mir ve termimine ve ayende ve revendenin it'am i ta'amlarına harc ve sarf oluna gelmişken el-halé bende esnaf-ı merkum beyninde bazı meçhul ulahval kimesneler ber mutad-ı kadim bade ez in bu makulelerin ber vech-i muharrer vaki olan müdahale ve teaddileri men' ve def' ve mukaddem dahi esnaf-ı tarafından müdahale olunduğu inha olunduğuna binaen vaki' olan müdahalenin men' ve def'i babında memalik-i mahrusemde vaki' vuzera-yı ızam ve mir-i miran-i kiram ve kudat ve nuvvaba hitaben bin iki yüz otuz üç tarihinde sadır olan emr-i şerif-i mucibince bin iki yüz otuz üç senesinde dahi tecdid-i avamir-i şerife verilmiş olduğu zaviye-i mezkurenin Anadolu ve Rumeli muhasebesi der kenarı mantukunca ve zaviyedarlık-i merkum eş-şeyh Ömer an ekber -i evlad-ı vakif ba berat-ı uhdelerinde olduğuna binaen ve hasilat-ı vakf-ı evlad-ı meşruta olup evladdan meşihate mutasarrıf olarak cümle mahsul-u vakf-ı kabz eyle misafirin geldikçe it'am-ı ta'am eylemeleri şurutundan idiği defter-i hakanî kuyudatında müsteban olmakla bu surette ber muceb-i kuyudat zabt ve mutesarrıf olup hasilat-ı esnaf-ı merkume öteden beri teveccühle zabt ve rabt ve ahz ve kabz olunagelmış ise kadimi üzere zabt ve rabt ve kabz ve harc ve sarf olunmak üzere mukaddemen sadır olan evamir-i şerife muciblerince emr-i şerifim ita olunmuştur imdi siz ki vuzera-yı ızam ve mir-i miran-i kiram ve meval-i feham ve kudat ve nuvvab ve mutesellim ve voyvodalar ve sair-i muma ileyhim siz ber vechi muharrer zaviye-i mezburenin bazı esnaf-ı taraflarından müdahalelerini men' ve def' ettirilmek üzere istida ve Kırşehir-i naibinin bir kıt'a ilamını ibraz etmekle kuyuda müracaat olundukta zikrolunan zaviyedarlık bundan mukaddem dahi esnaf-ı tarafından müdahale olunduğu inha olunduğuna binaen vaki' olan müdahalenin men' ve def' babında memalik-i mahrusemde vaki' vuzera-yı ızam ve mir-i miran-i kiram zabt ve rabt ve harc ve sarf ettirilmesi hususuna bezl-i himmet ve sarf-ı ma hasale eylemek babında

³² GHB, Sicil 60, s. 13.

ferman-ı alıŝanım sadır olmuştur hükmi- i ŝerifimle vardıkta bu babta varid ve hala sadır olan evamir-i şerif-i alıŝanımın mantuk-u m nifiyle amil olup hilafına rıza ve cevaz göstermeden gayet il-gaye temaŝa ve mucanebet eyleyesiz ŝoyle bilesiz alamet-i şerife itimad kilasız tahriren fi l-yevm i-ssalis min ŝehr-i cumadel ula li senet-i suls ve selasine ve mieteyn ve elf.

Konstantiniyye-i mahrusa
1235.

Vasala ilayna fi 17. safer

1235 yılında Sarayova siciline kaydedilen 1107 tarihli pirnameden ŝeilmiŝ parça:³³

Muma ileyhi yedlerinde olup debbagan esnafına ita eyledikleri bir kıt'a munfasal pirnamede tahrir ve ayan olan şurutundan bir fasılda sebt olunan kaydın suretidir:

Malum oluna ki sair diyarda gelen ustalar keçi koyun ve oğlak ve sığır ve camus derilerini cem' edip fukaralara zulm edip ziyade pahasıyla alırlarmıŝ. Allahu Teala ve Res l n ahkam-ı ŝeriyyesin edeler kadı efendiler zide fadluhu kutb ul-arifine Sultan Mahmud Ahi Evren pirin şecere-i şerif vusul buldukta meclis-i şer'i-ŝeriflerine dahil oldukta ŝoyle takrir-i kelim edip mezburleri taleb ederiz dedikte ol mekule kimesneleri meclis-i şer'a davet edip şecere-i şerifte devr-i Ademden beri ocaktan bir ocağ a alınagelmiş değildir. Sultan Mahmud Ahi Evren pirimizin şecere-i ŝerifinde mesturdur mukayyed olan-budur ki şer'i şerif icra edeler kadı efendiler şecere-i şerife itimad edeler gaflet etmeyeler tahriren fi ŝehr-i ŝaban al-muazzam sene-i seb' ve mietu ve elf

1067 tarihli ŝecerenin bir parçası:³⁴

Malum ola ki sair diyardan gelen ustadlar keçi koyun ve gün ve kösele ve oğlak derileri bir ocaktan bir ocağ a gelip ziyade pahasıyla alıp gayrı ocağ a getirip ol ocağ ın fukarasına zulm etseler pirlerin rızası yoktur. Bir ocaktan bir ocağ a metar' nı alıp gide zalim deyü buyurmuŝlardır. Ahk m-ı şer' iyyeyi icra eden kadı efendiler zide fadluhum kutb ul-arifine Sultan Mahmud Ahi Evren pirin şecere-i ŝerifi vusul bulup meclis-i şerife dahil oldukta takrir-i kelim edip mezburleri ederiz dedikte ol makul kimesneleri meclis-i şer'i şerife da'avat edip şecere-i

³³ GHB, Sarayova Sicili 60, s. 13.

³⁴ OIS, no. 174. 1067/1656 tarihli şecerename.

şerifte devr-i Ademden beri bir ocaktan bir ocağın zahirleri alınagelmiş değil. Pirlerimizin şecere-i şeriflerde mestur olan budur deyü rivayet ve ayet-i kerimeyle ve hadis-i şerif birle isbat olmuştur. Pir-i piran ve aziz-i azizan ser çeşme-i sultan Mahmud Ahi Evren pirin şecere-i şeriflerini şer'i şerif ile kadı efendiler icra ve ahkam edeler.

1235 tarihli muhtasar fütüvvetnamenin sonunda yazılı icazetname:³⁵

Bundan akdem ba emr-i ali ve berat-ı alişanî ve ba fütüvvet ile memalik-i mahrusede vaki' debbaghane ve otuz iki esnafların şeriat ve tarikat ve hakikat ve marifet üzere icazet ve inabeti ve destur ve kemerbestelikleri aba min ced-i marifetle pirlere munhasır iken beş bin iki yüz otuz beş senesinde mah-i rebiül ula gurresinde hasbe t-tarik Eyalet-i Bosna'da medine-i Saray ocaklarına hine duhulumda terzi esnafları ve tüccar ve ehl-i mıkraz ve endade istimal edenlerin bil-cümlelerinin ayın ve erkân ve destur ve kemerbeste olunmaları için ber mutad-ı kadim üzerlerine kethüdaları olan Kürkçüzade Munla İbrahim ibn Ahmed aga nam kimesne idareye muktedir olduğuna binaen ve bil-cümle üzerlerine bir pirname-i şerif dahi labud olup derun-i senedlerimizden ocaklarına ve erkanlarına müteallık pirname istihrac edip piran-i efendilerimizin senedatı ketb ve imla ile turuk-ı tarikatten bil-cümle iltimasiyle ve bizim iltimasimizle bil-cümlelerinin destur ve kemerbesteliklerim idare ve ru'yet edip yolsuz ve erkansız hareket edenleri erkana getirip ber mutad-ı kadim [?] Ne vechile ise kadime mugayır hareket edenleri bil-cümlelerin şiraze-i ve nizamlarına olanları men' ve def' eylemeniz için tarafımızdan ve turuk-i tarikatten işbu mühürlü vekil-i senedi ketb ve yed-i Munla İbrahim ita olunup vakt-i hacette ibraz oluna.

³⁵ Istorijski Arhiv Sarajeva, kutija br. 6, br. 227.